

LUDOVÍT HARAKSIM (BRATISLAVA)

ÚDAJE O ČECHOCH A SLOVÁKoch V SPISOVOM MATERIÁLI CYRILOMETODEJSKEJ SPOLOČNOSTI (1847)¹

Po odhalení „ukrajinsko-slavianskej“² Cyrilometodejskej spoločnosti začiatkom marca 1847 začalo vyšetrovanie, ktoré sa zameralo nielen na objasnenie činnosti jej členov na Ukrajine a v Rusku, ale i na objasnenie jej pôsobenia medzi slovanskými národmi žijúcimi za hranicami cárskeho Ruska. Podnet k takému vyšetrovaniu dali základné dokumenty spoločnosti — „Stanovy“ (Ustav) a „Katechizmus“ (Zakon Božij),³ v ktorých sa hovorilo o vytvorení republikánskej federácie slovanských národov a o získavaní členov z radov predstaviteľov zahraničných Slovanov, resp. korešpondencia so slovanským zahraničím, ktorú našli u niektorých členov spoločnosti. Tieto skutočnosti na začiatku vyšetrovania vzbudzovali dojem, že činnosť spoločnosti už prerástla hranice cárskej ríše a teda, že sa jedná o spiknutie vážne, ktoré bude kompromitovať cárizmus v očiach jeho stredoeurópskych spojencov. To boli dôvody, pre ktoré pracovníci tretieho oddelenia Osobitnej kancelárie cára, ktorým sa zverilo vyšetrovanie činnosti tejto spoločnosti, starostlivo prešetrovali jej styky so zahraničnými Slovanmi, najmä s predstaviteľmi slovanských národov monarchie. V týchto súvislostiach sa dostali na pretras aj styky jej členov s Čechmi a Slovákami, s ktorými ich styky, aspoň na začiatku vyšetrovania, sa javili zvlášť podozrivými. Prispela k tomu okolnosť, že u známeho ukrajinského dejateľa P. A. Kuliša, člena spoločnosti, ktorý bol na ceste k západným Slovanom (zatkli ho vo Varšave), našli listy na meno V. Hanku a L. Štúra,

¹ Údaje týkajúce sa Slovákov čiastočne som publikoval v článku „O čom Štúr nevedel“, Kultúrny život 1967, č. 49 (8. dec.).

² Takto označovali CM spoločnosť po jej odhalení pracovníci tretieho oddelenia Osobitnej kancelárie jeho cárskeho veličenstva. Pod názvom „Ob ukraínsko-slavian-skom občestve“ sú uložené aj spisy o vyšetrovaní jej činnosti v Centrálnom gosudarstvennom istoričeskom archive v Moskve pod r. 1847. Sign.: № 109 I. eksp. Je. chr. 81, č. 1—19.

³ Oba dokumenty sú uverejnené v práci P. A. Zajončkovskij, Kirillo-mefodijev-skoje občestvo, Moskva 1959, 85—89, 149—160.

ktoré mal im osobne doručiť.⁴ Samozrejme, pracovníci tretieho oddelenia neobmedzili svoje vyšetrovanie len na osobu V. Hanku a L. Štúra, ale sa zaujímali aj o prostredie, v ktorom žili a pôsobili. Tieto informácie o Hankovi a Štúrovi, resp. informácie o českom a slovenskom prostredí, poskytli im dvaja nečlenovia Cyrilometodejskej spoločnosti, ktorých na začiatku vyšetrovania podozrievali z členstva a zo stykov so západnými Slovanmi. Zapríčinili to listy V. Hankovi a L. Štúrovi, ktoré našli u P. A. Kuliša po jeho zatknutí. Tieto listy napísal totiž Rigeľman a nakoľko v jednom z nich bola zmienka o F. V. Čižovovi, pracovníci tretieho oddelenia podrobili vyšetrovaniu nielen Rigeľmana, ale aj Čižova. Pravda, pri tom zohral svoju úlohu i fakt, že obaja — Rigeľman tak isto ako Čižov, svoj pobyt v Európe využili aj na návštevu niektorých západoslovenských krajín a určitý čas pobudli v českom a slovenskom prostredí, takže sa dalo o nich predpokladať, že sú v spojení so „západoeurópskymi panslavistami“.⁵ Tretie oddelenie z tohto hľadiska mohol zaujímať najmä Čižov, ktorý sa vrátil do Ruska zo svojej druhej cesty po Európe už po odhalení Cyrilometodejskej spoločnosti a ktorý ešte aj r. 1845 sa pohyboval v slovenskom a juhoslovenskom prostredí.⁶

Ďaleko menej údajov o Čechoch a Slovákoch sa zachovalo v spisoch členov Cyrilometodejskej spoločnosti, z ktorých ani jeden nemal možnosť pobudnúť v prostredí Čechov a Slovákov a ktorí české a slovenské pomery poznali len z literatúry, prípadne z rozprávania iných. Ich vzťah k Čechom a Slovákom, resp. k českým a slovenským dejateľom bol i napriek tomu kladný, čo vyplýva aj zo zachovalých údajov. Tieto údaje, i keď na ich základe nemožno robiť ďalekosiahle dedukcie, predsa len dokladajú staršie zistenie, že členovia Cyrilometodejskej spoločnosti poznali diela českých a slovenských slavistov tohto obdobia a najmä diela J. Kollára o slovanskej vzájomnosti, ktoré nebolo neznáme autorom programových dokumentov Cyrilometodejskej spoločnosti.⁷

V nasledujúcom si všimneme najprv údaje o Čechoch a Slovákoch zo spisov členov Cyrilometodejskej spoločnosti a po nich informácie, ktoré o českom a slovenskom prostredí podali vyšetrovujúcim úradníkom tretieho oddelenia Rigeľman a Čižov.

*

Z materiálov členov Cyrilometodejskej spoločnosti možno zistiť, že traja poprední členovia spoločnosti — V. M. Belozerskij, N. I. Hulak a známy historik N. I. Kostomarov, ktorých možno považovať nielen za zakladateľov, ale aj za ideológov tejto spoločnosti a za autorov jej základných dokumentov,⁸ poznali významné diela našich obrodeneckých dejateľov. V spisoch Belozerského sa zachoval list Hulakovi z konca r. 1846, v ktorom

⁴ Listy uverejňujeme v prílohe.

⁵ P. A. Zajončkovskij, tamže, 16.

⁶ Viď o tom V. Matula, Z denníka F. V. Čižova, Kultúrny život 1965, č. 44 (29. október).

⁷ Na toto poukázal už L. Bileckij, Jan Kořar v ukrajin'skij literaturi, in: Slovanská vzájemnost 1836—1936. Sbornik prací k 100. výročí vydání rozpravy J. Kollára o slovanské vzájemnosti. Uspořádal Jiří Horák, Praha 1938, 220.

⁸ P. A. Zajončkovskij, tamže, 15.

mu oznamuje, že číta „Slávy dcéru“, ale ju ešte neprečítal, no lenčo ju prečíta pošle mu ju. V tom istom liste sa zmieňuje o P. J. Šafárikovi a V. Hankovi ako ľudoch „milých jeho srdcu“.⁹ V spisoch Belozerského sa nachádzajú výpisky z diel rôznych slavistov,¹⁰ medzi nimi aj českých a slovenských, z ktorých vidieť, že V. M. Belozerskij poznal práce oboch týchto dejateľov. Samotný N. V. Hulak si dopisoval s V. Hankom, ktorého si vysoko vážil ako dobrého znalca pomerov jednotlivých slovanských národov a od ktorého si žiadal informácie pre svoje slavistické štúdiá.¹¹ Jeho vzťah k dielu P. J. Šafárika dostatočne ilustruje fakt, že pred odchodom do vyhnanstva žiadal o povolenie vziať so sebou „Slovanské starožitnosti“. V spisoch N. I. Kostomarov a niet priamych zmienok o českých a slovenských autoroch, no nemôžu byť pochybnosti, že poznal ich diela týkajúce sa Slovanstva a slovanskej vzájomnosti. Vyplýva to aj z jeho životopisov uverejnených v posledných desaťročiach 19. stor., v ktorých zmieňujú sa o programe Cyrilometodejskej spoločnosti hovorí, že „vzájomnosť slovanských národov v našich predstavách už sa neohraničovala oblasťou vedy a poézie, ale sa javila v obrazoch, v akých, ako sa nám zdalo, sa mala realizovať v budúcich dejinách“.¹² Apolitickú koncepciu slovanskej vzájomnosti obmedzujúcej sa výlučne na oblasť duchovnej tvorby, na vedu a literatúru, ako je známe, vypracoval J. Kollár vo svojich rozpravách „O literárnej vzájomnosti“. Životopis Kostomarova takto nepriamo dokladá znalosť kollárovskej koncepcie slovanskej vzájomnosti práve v čase, keď sa formuloval slovanský program Cyrilometodejskej spoločnosti, ktorý počítal s politickým zjednotením slovanských národov vo zväze federatívnych republík. Je iste dosť charakteristické, že aj po sformovaní tohto programu vedúci predstavitelia Cyrilometodejskej spoločnosti, ako na to poukazuje list V. M. Belozerského, čítali „Slávy dcéru“, v ktorej boli prvý raz vyslovené vzájomnostné myšlienky a zdôraznená jednota a spolupatričnosť Slovanov. Možno predpokladať, že vedúci predstavitelia Cyrilometodejskej spoločnosti poznali aj Kollárove rozpravy „O literárnej vzájomnosti slovanských národov“. Diela J. Kollára boli na podneperskej Ukrajine v tomto období dobre známe a tešili sa značnej obľube najmä v prostredí tej ukrajinskej inteligencie, ktorá sa zamýšľala nad osudom svojho národa a nad budúcnosťou Slovanstva.¹³ Pravda, to však vonkoncom neznamená, že myšlienky nájdené v dielach J. Kollára a iných našich dejateľov na Ukrajine sa preberali mechanicky, bez toho, aby boli pretvorené v súlade s potrebami ukrajinskej spoločnosti. Treba mať na zreteli i to, že tieto myšlienky mohli byť zavše iba podnetom, ktorý prispel k oživeniu starších tradícií. Aj o Kollárovej ideí vzájomnosti slovanských ná-

⁹ List s dátumom 1. X. 1846 zachovaný v spisoch Hulaka. F 109, I. eksp. Je. chr. 81, č. 2.

¹⁰ F 109, I. eksp. Je. chr. 81, č. 4.

¹¹ Napr. podľa zachovaného nedatovaného konceptu listu N. V. Hulak žiadal V. Hanku o zoznam literatúry pojednávajúcej o roľníckej otázke u slovanských národov.

¹² Viď o tom P. A. Zajončkovskij, c. d., 65.

¹³ O vplyve Kollárovho diela na podneperskú Ukrajinu viď L. Bileckij, c. d. O vplyve diela Šafárika V. Hostička, Pavel Josef Šafařík a Ukrajinci, in: Z dejín č.-ukrajinských vzťahov, Slované štúdie I (1957) a L. Haraksim, P. J. Šafařík a Ukrajinci, in: Odkaz P. J. Šafaříka, Slované štúdie VI, 1963.

rodov možno predpokladať, že prispela predovšetkým k oživeniu tradície spoločnosti „Zjednotených Slovanov“ (z r. 1823), ktorá podobne ako Cyrilometodejská spoločnosť si kládla za cieľ politické zjednotenie slovanských národov.

Zmienku o Čechoch a Slovákoch nájdeme aj v projekte slovanskej republikánskej federácie, v ktorom sa počítalo s tým, že Česi a Slováci vytvoria spoločný štátny útvar.¹⁴ Takto v dokumentoch Cyrilometodejskej spoločnosti sa vyslovila myšlienka politického zjednotenia Čechov a Slovákov ešte pred tým ako ju vyslovili samotní Česi a Slováci. V materiáloch niet však zmienok o tom, ako sa upraví vzťah oboch týchto národov vo vnútri jedného štátu. V tejto súvislosti treba spomenúť, že pri návrhoch na vytvorenie slovanských republik sa nedodržiaval dôsledne národný princíp a že sa pri nich brala do úvahy početnosť jednotlivých slovanských národov, ekonomické danosti územia, ktoré obývajú a pod. Návrhy na jednotlivé republiky nepovažovali sa však za definitívne a počítalo sa s dodatočnými úpravami a zmenami, ktoré sa mali uskutočniť po vytvorení federácie.

Pokiaľ ide o Slovákov, osobitne sa ich dotkol pri vyšetrovaní N. I. Kostomarov, keď vysvetľoval svoj koncept o panslavizme, ktorý našli medzi jeho písomnosťami pri zatknutí.¹⁵ V tomto koncepte Kostomarov písal o potrebe emancipácie všetkých slovanských národov a o ich zjednotení, čo nebolo možné dosiahnuť bez ich oslobodenia spod cudzej nadvlády. Kostomarov na otázku, že čo rozumie pod oslobodením slovanských národov, o ktorom hovorí v tomto svojom koncepte, odpovedal, že oslobodenie slovanských národov „spod tureckého otroctva“ a oslobodenie Slovákov spod maďarskej nadvlády. Možno predpokladať, že Kostomarov tieto príklady uviedol preto, lebo sa domnieval, že tieto príklady pre vyšetrujúce orgány budú najpriateľnejšie. Pri svojej odpovedi na túto otázku pravdepodobne vychádzal z toho, že odpoveď o oslobodení „tureckých“ Slovanov, najmä keď aj cár Mikuláš I. mal záujem na dorazení „tureckej mŕtvol“ a odpoveď o oslobodení Slovákov sa bude kvalifikovať o veľa priaznivejšie ako keby hovoril o oslobodení všetkých slovanských národov, resp. slovanských národov žijúcich vo zväzku monarchie. Napriek tomu, že Kostomarov uviedol Slovákov len ako príklad v súvislosti s vyšetrovaním jeho konceptu o panslavizme, nemožno pochybovať, že bol dosť dobre informovaný o slovenských národných pomeroch a že vďaka tomu, si nevedel predstaviť budúcnosť Slovákov bez ich oslobodenia spod maďarskej nadvlády. Možno predpokladať, že podobne posudzovali slovenské pomery aj ostatní členovia Cyrilometodejskej spoločnosti.

To sú v podstate údaje, ktoré nám o Čechoch a Slovákoch poskytujú spisy členov Cyrilometodejskej spoločnosti. Napriek tomu, že týchto údajov nie je veľa, predsa na ich základe možno si urobiť určité predstavy o vzťahoch jej členov k Čechom a Slovákom, resp. k českým a slovenským dejateľom a konštatovať, že tento ich vzťah bol kladný. Tieto údaje znovu potvrdzujú, že predstavy našich obrodeneckých dejateľov o Slovanstve a slovanskej vzájomnosti prenikali do ukrajinského prostredia a že vy-

¹⁴ O tom tiež P. A. Zajončkovskij, tamže, 85.

¹⁵ Koncept se zachoval v spisoch Kostomarova. F 109, I. eksp. Je. chr. 81, č. 3.

trvalo zamestnávali mysle pokrokových predstaviteľov ukrajinskej inteligencie.

Ďaleko viac údajov o českých a slovenských dejateľoch a o českom a slovenskom národnom prostredí možno nájsť v materiáloch Rigeľmana a F. V. Čižova, ktorí počas svojich ciest po Európe navštívili Prahu, Bratislavu, Pešť a iné strediská národného života. Pri vyšetrowaní obaja boli nútení osvetliť svoj pobyt v Čechách a na Slovensku, svoje zoznámenie sa s českými a slovenskými dejateľmi a rozhovory, ktoré s nimi viedli. Rigeľman okrem toho musel odpovedať i na otázky, ktoré vyplývali z jeho listov Hankovi a Štúrovi. Pracovníci tretieho oddelenia v týchto listoch našli viaceré podozrivé formulácie, ktorých objasnenie žiadali od Rigeľmana. O výpovedi každého z nich boli vyhotovené osobitné záznamy, z ktorých vyberáme údaje týkajúce sa Čechov a Slovákov.

N. Rigeľman navštívil Prahu r. 1843¹⁶ (cestou do západočeských kúpeľov), kde poznal V. Hanka, ktorý mu odporúčal zoznámiť sa s L. Štúrom v prípade, že navštívi aj Bratislavu. Pri upozornení na Štúra Hanka zdôraznil, že Štúr, podobne ako on, sa zaoberá ruskou literatúrou. Rok po stretnutí s Hankom Rigeľman navštívil Bratislavu a pri tejto príležitosti sa stretol so Štúrom. Rigeľman svoju známosť so Štúrom a Hankom označil za známosť, ktoré nemali v sebe nič mimoriadneho a že rozhovory, ktoré s nimi viedol, sa týkali „našej (t. j. ruskej — L. H.) literatúry, o ktorej ako cudzinci mali len priemerné predstavy“. Hanka a Štúr počas rozhovorov veľmi naliehali na Rigeľmana, aby si s nimi dopisoval a posielal im ruské knihy, ktoré si môžu len s ťažkosťami zadovážiť. Okrem Hanku a Štúra Rigeľman sa zoznamil aj s J. Kollárom, P. J. Šafárikom a Kuzmánym, no tieto známosť boli podľa neho len letmé, k akým dochádza bežne pri cestách po cudzine a preto o nich nevedel nič povedať.

V ďalšom Rigeľman musel objasniť jednotlivé pasáže svojich listov Hankovi a Štúrovi.

V liste Hankovi pracovníkov tretieho oddelenia zaujalo miesto, v ktorom sa zmienil o tom, že pozorne sleduje úspechy národného a slovanského rozvoja na slovanskom západe a že s veľkou žiadostivosťou zbiera správy o tomto rozvoji. Rigeľman musel vysvetliť, čo tieto slová znamenajú, či sa aj sám zúčastňuje na tomto rozvoji „slovanskej národnosti“, a ak áno, prečo to robí. Rigeľman odpovedal, že tieto výrazy použil „s cieľom polichotiť ješitnosti týchto ľudí a nakloniť ich k učedníkovi z Ruska (t. j. P. A. Kulišovi), ktorý sa im mal predstaviť“. Pracovníkov tretieho oddelenia zaujali aj tie miesta listu, v ktorých hovoril, že je potešením vidieť teplotu srdca a duše v myšlienkovom rozvoji západných Slovanov a kresťanskú lásku k prostému ľudu, ktorá im pomáha nachádzať množstvo prostriedkov k jeho vzdelaniu a mravnému povzneseniu a vypovedať o tom, či sa aj on činí v záujme vzdelania prostého ľudu a pri akých príležitostiach to robí. Vyšetrovateľov nenechalo na pokoji ani Rigeľmanovo konštatovanie, že Slovania budú mať veľké zásluhy, ak vnesú do života pocit spoločného bratstva a duchovnej rovnosti, v ktorej západní Slovania predbehli východných, nad ktorými však tiež už vychádza zornička slovanského svetla a národnej lásky. Rigeľman musel pracovníkom tretieho oddelenia objas-

¹⁶ Jeho materiály sú uložené pod sign. F 109, I. eksp. Je. chr. 81, č. 12.

niť, čo tieto výrazy znamenajú a prečo takéto veci písal do zahraničia. Rigeľmanova odpoveď bola, že tieto výrazy počul od západoslovanských dejateľov, ktorí ako profesori a učitelia „sa cítia veľmi polichotení ak vidia, že si iní zachovávajú v pamäti niektoré výrazy z rozhovorov s nimi“. O použití slova „bratstvo“, ktoré našli v jeho liste, podal vysvetlenie, že „ako oni, aj ostatní Slovania oslovujú Rusov bratmi, pričom odmietnuť im to, tak povediac priamo do očí, by bolo neúctivé“. K výrazu o „duchovnej rovnosti“ Rigeľman dal vysvetlenie, že každý Slovan pri rozhovore s Rusom, najmä so zámožným, použije tento výraz „z ješitnosti a túžby sa nám vyrovnáť“. Výroky o „zorničke slovanského svetla a národnej lásky“ Rigeľman vysvetlil ako zveličený kompliment učenému profesorovi, ktorý si myslí, že „nielen on samotný je známy celému svetu, ale že sa čítajú aj jeho diela a všade pôsobia tak, ako to predpokladá jeho ješitnosť“. Rigeľman pri odpovedi sa však vyhol otázke, že prečo to všetko písal do zahraničia, no nezabudol zdôrazniť, že sa nezúčastňoval a ani sa nemohol zúčastňovať toho „smeru“, ktorý si kládol za cieľ vzdelanie ľudu. V tejto súvislosti podotkol, že spolu s listom Hankovi a Štúrovi posielal knihy, ale si s nimi nedopisoval. Štúrovi po svojom návrate do Ruska poslal síce jeden list, ale nedostal naň odpoveď.

V Rigeľmanovom liste Štúrovi vyšetrovateľov zaujalo miesto, v ktorom sa Štúra pýtal „dokedy bude medzi nami jestvovať čínsky múr? Dokedy budú všetky naše snahy o duchovný rozvoj stroskotávať na nedôstojných prekážkach nastrážených nehodnými ľuďmi! Najvyšší čas začať ich odstraňovať“ a konštatovanie „či nie je podivné, že k podobnému zjavu dochádza vo vašej krajine, ktorá sa považuje za slobodnú, zatiaľ čo nič nebráni udržiavať styky s ľuďmi žijúcimi pod despotickým Rakúskom“. Rigeľman musel vysvetliť, že čo znamenajú tieto náreky a aké snahy stroskotávajú na nedôstojných prekážkach, v čom tieto prekážky pozostávajú a prečo označuje Uhorsko slobodným a Rakúsko despotickým. Podľa Rigeľmana všetky tieto výrazy „neodrážajú iné ako Štúrovi vlastný spôsob myslenia, ktorý súc Uhrom (v orig. Vengrom — L. H.), stále označoval Rakúsko despotickým a Uhorsko slobodným v zmysle štátneho zriadenia, čo je však paradoxné, lebo Štúr sa veľmi sťažoval, že zatiaľ čo v Rakúsku možno dostávať ruské knihy a listy, v Uhorsku to nie je možné pre nenávisť, ktorá jestvuje medzi Slováckmi a Maďarmi“. Týchto posledných označil som — hovorí ďalej — v súlade s mienkou Štúra za ľudí nedôstojných a za nedôstojné prekážky. Vyšetrovatelia si žiadali vysvetliť aj tú časť listu, v ktorej píše, že s potešením vidí, ako Slováci prosperujú vo svojej ušľachtilej činnosti, ako sa starajú o mravnú výchovu národa v presvedčení, že vzdelanie je tou silou národa, ktorá ho skôr alebo neskôr povznesie nad ostatné národy. V tejto súvislosti Rigeľman mal objasniť, v čom vidí prednosti vzdelania ľudu, z čoho má ono pozostávať a prečo si vôbec túto otázku všima a píše o nej do zahraničia. Na všetky tieto otázky Rigeľman odpovedal, že tieto výrazy „nie sú mienené inak ako pochvala jeho (rozumej Štúrovho — L. H.) smeru, ktorý mi vysvetľoval počas stretnutia a ktoré sa mi zdalo opodstatneným, lebo on (Štúr — L. H.) bol v čele tých ľudí, ktorí sa s takým zápalom a nadšením bránili proti požiadavke Maďarov, aby sa úradovanie a obrady konali v maďarčine, ktorá je úplne cudzia a nezrozumiteľná tomuto obyvateľstvu“. K tomu ešte dodal, že on

ako Rus nemohol v tomto prípade nesúhlasíť s mienkou Štúra už aj preto, že v Rusku každému sa povoľuje modliť sa v rodnom jazyku. Na otázku, či vedel o existencii slovanskej, t. j. Cyrilometodejskej spoločnosti odpovedal, že o nej nevedel a že nikdy nebol a nebude členom žiadnej spoločnosti. Pokiaľ ide o listy V. Hankovi a E. Štúrovi, ktoré posielal prostredníctvom P. A. Kuliša, boli vraj myslené ako odporúčanie Kulišovej osoby do pozornosti tých ľudí, od ktorých sa mal učiť a okrem toho, chcel poslať týmto listom splniť svoj sľub, že im z Ruska napíše.

Isteže, táto, v podstate dosť nelichotivá charakteristika našich dejateľov, ktorú podal Rigelman pri vyšetrovaní a interpretácii listov Hankovi a Štúrovi, ktorá menila ich pôvodný zmysel a význam, vyvoláva značné rozpaky a nesvedčí v jeho prospech. Treba však brať do úvahy, že Rigelman to robil v nezávideniehodnej situácii vyšetrovaného, ktorý na všetko, na čo sa ho pýtali, sa snažil dať takú odpoveď, ktorá ho stavala v očiach pracovníkov tretieho oddelenia do priaznivejšieho svetla. Preto možno predpokladať, že jeho vzťah k Slovanstvu, k Čechom a Slovákom, resp. k ich dejateľom bol v skutočnosti oveľa úprimnejší ako ho líčil počas vyšetrovania. Predsa však, v tomto ohľade sa líšil od členov Cyrilometodejskej spoločnosti, ktorí ani počas vyšetrovania sa nesnažili skresľovať svoj vzťah k Slovanstvu a priznávali, že ich zaujíma osud slovanských národov a že voči nim prechovávajú svoje sympatie.

Informácie o pomeroch medzi rakúskymi Slovanmi a osobitne o českých a slovenských pomeroch a dejateľoch pracovníkom tretieho oddelenia podal F. V. Čižov,¹⁷ ktorý Čechy navštívil r. 1841, kedy sa zoznámil s V. Hankom a inými dejateľmi, ich dielom a činnosťou a ešte aj r. 1845 sa pohyboval v slovenskom a juhoslovanskom prostredí, ako o tom svedčí aj jeho denník.

V českom prostredí, podľa všetkého, najsilnejšie naňho zapôsobil V. Hanka, ktorého „slavianske idey o príbuznosti slovanských kmeňov a o ich zblížení v budúcnosti“ prispeli k tomu, že sa začal zaoberať problematikou slovanských národov. „Na dlhší čas — píše v svojom doznaní — doprial som si úplnú voľnosť a snažil som sa byť viac Slovanom (v orig. »Slavianistom«), bez pôvodu a kmeňa, ako Rusom, ale som nemohol premočť svoju prirodzenosť; sotva sa začali veci stupňovať, stával sa zo mňa zaprisahaný Rus.“ Ďalej sa už zmieňoval o svojom stretnutí s Jozefom Šafárikom, E. Gájom, metropolitom J. Rajacičom, I. Kukuljevičom, B. Šulekom, S. Vrazom a inými v juhoslovanskom prostredí, a s E. Štúrom a mnohými inými v Bratislave, ktorých mená si nezapamätal. Vo svojej výpovedi neskrýval, že s týmito dejateľmi viedol rozhovory, z ktorých sa dozvedel, že všetky slovanské národy sú nespokojné s tureckou nadvládou a rakúskou vládou a žijú v očakávaní, že Rusko im dopomôže k oslobodeniu. Pokiaľ ide o „učených slavianofilov“, t. j. západoslovanských vzdelancov, títo, podľa Čižova, poukazovali na osobný útlak, ktorý znášajú, na nedostatok občianskych slobôd a na nemožný spôsob vlády. Dodáva o nich, že títo dejatelia všetky „svoje túžby upriamili na zjednotenie slovanských národov v podobe slobodných štátov; v tom je základ ich idey všeslovanstva (panslavizmu)“. K tejto svojej charakteristike „učených sla-

¹⁷ Materiály Čižova pod sign. F 109, I. eksp. Je. chr. 81, č. 15.

vianofilov“ Čižov považoval za potrebné dodať, že po vypočutí ich názorov o ich oslobodení Ruskom a o plánoch na vytvorenie slobodných „slovanských štátov“ odpovedal im, že „my Rusi nemáme čo činiť so Slovanstvom a so štátmi, že my budeme Slovanmi, keď budeme skutočnými Rusmi“. Toto svoje stanovisko zdôvodnil tým, že pre človeka, ktorý je príslušníkom takej krajiny, ktorá „nepriprôsobujúc sa stala vládkyňou skoro polovice sveta“, bolo by viac ako poštelilé oddávať sa podobnému sneniu. Existencia štátov, podľa neho, je problematická, zatiaľ čo existencia samoderžavia „prešla do povedomia a splynula s materským mliekom v tele a krvi otcov skoro päťdesiatmiliónov skutočných Rusov“. Tieto slová, ktoré použil v rozhovoroch so západnými „slavianofilmi“, mocne na nich zapôsobili a prekvapili, takže zmlkli a potom začali s ním zaobchádzať s oveľa väčším rešpektom.

V inom doznaní F. V. Čižov doslova uvádza, že plány o vytvorení slovanských štátov sa zrodili v Čechách. „Česi — podľa neho — celý budúci politický život si predstavujú v slovanských štátoch, ktorých usporiadanie si predstavujú podľa nemeckého systému a ktorý odôvodňujú historickým štúdiom a správami o starodávnom živote Čechov, ktorý slabo poznám.“ Je iste zaujímavé, že Čižov toto zistenie o Čechoch poskytol tretiemu oddeleniu nie na základe vlastných skúseností, ale ako to sám doznáva, na základe rozprávania iných, lebo po r. 1841 už Čechy viac nenavštívil. Spolahlivosť tejto informácie o českých plánoch vytvoriť slovanské štáty bola, pravda, dosť pochybná, no Čižov nesporne mal pravdu, keď činovníkom tretieho oddelenia tvrdil, že v Čechách vládne všeobecná nespokojnosť a že Slovania v monarchii žijú v očakávaní zmien.

F. V. Čižov o západných Slovanoch všeobecne konštatuje, že západní Slovania si uvedomili nové prúdenie v dejinách a podľa „nemeckého systému“ sa začali zaoberať „slovanským plemenom“, ktoré vstúpilo do dejín. Túto činnosť vyvíjal predovšetkým P. J. Šafárik, V. Hanka a potom Fr. Palacký a ostatní, ktorí rozpracúvajú slovanské starožitnosti, pracujú na pamiatkach minulosti, študujú staré povesti a tvoria literatúru. Všetci tito dejatelia Čižovovi sa však javili ako „usadlí nemeckí učenci“. Táto charakteristika nie je vysoká a keby bol Čižov ju nepodával pri vyšetrowaní, bolo by možné tvrdiť, že nepochopil české národné snaženia a zmysel činnosti českých národných dejateľov.

F. V. Čižov oveľa priaznivejšie sa vyjadroval o Slovákoch, ktorých označil za najnadanejších zo všetkých západoslovanských plemien. V tejto súvislosti nezabudol zdôrazniť, že aj P. J. Šafárik a J. Kollár sú slovenského pôvodu, hoci pišu česky. J. Kollára označil za básnika, ktorý ostal básnikom aj vo svojich „Vzájomnostiach“, aj v „Slávy dcére“, aj vo svojich „Kázňach“, básnikom, ktorý sa však vo všetkých týchto svojich dielach prejavuje ako protestant, ktorého citlivá duša nenachádza v tomto náboženstve uspokojenie, takže všetku vrúcnosť svojho srdca oddal Slovanstvu. O Kollárovi ešte poznamenal, že uňho niet ničoho, čo by nebolo slovanské, že preňho aj Homér, aj grécka mytológia, aj národy, ktoré kedysi sídlili v južnom Taliansku, boli Slovania. Týmto konštatovaním ilustroval úradníkom tretieho oddelenia, k čomu zahraničných „slavianofilov“ doviiedla ich láska k Slovanstvu.

F. V. Čižov sa pozastavil aj pri otázke jazykového rozštiepenia Slovákov,

ktoré vraj spôsobil, že jedni píšu česky a o slovenčine hovoria ako o jazyku pastierov a druhí, mladší, vedení Štúrom a Hurbanom, píšu jazykom, ktorým rozpráva Iud. Podľa Čižova tento jazyk je bližší ruštine ako čeština a poľština.

F. V. Čižov veľmi vysoko hodnotil Štúra, ktorého označil za najschopnejšieho zo všetkých vtedajších západoslovanských spisovateľov a uviedol aj dôvody, že prečo.

L. Štúr vraj je jednou z výnimiek medzi slovanskými dejateľmi, lebo uznáva, že Rusi sú tým národom, ktorý sa má stať strediskom Slovanstva a že medzi slovanskými národmi im patrí popredné miesto. Štúr podľa Čižova, na rozdiel od ostatných slovanských dejateľov, si plne uvedomuje, že Rusi sú jediným slovanským národom, ktorý si zachoval politickú samostatnosť a má svoju vlastnú „bohom určenú formu politického zriadenia“ a jediným slovanským národom, ktorý si zachoval svoj jazyk vo všetkých oblastiach života, v súdnictve, v rodine, v spoločnosti a v cirkvi a na ktorý sa všetci dívajú ako na slovanský kolos. Podľa Čižova, keď ostatní slovanskí dejatelia uvažujú o slovanskom bratstve, usudzujú inak ako Štúr a vyžadujú, aby ich vlastný národ považovali medzi Slovanmi za prvý a až po ňom Rusov. Čižov si vraj dal záležať, aby si overil, či Štúr to, čo povedal, myslí naozaj úprimne a preto mu oponoval poukázaním na občianske slobody, ktoré v Uhorsku majú. Na tieto Čižovove slová Štúr reagoval otázkou, či snáď Čižov nepovažuje za občianske slobody uhorskú konštitúciu. Ak áno, potom, podľa Štúra, nemá o nej správne predstavy, lebo táto konštitúcia je najmocnejším putom, na sputanie všetkých „šlachetných zámerov“. K tomuto vysvetleniu Štúr dodal, že pomery v Rusku považuje za neporovnateľne lepšie ako pomery v Uhorsku a vyjadril svoj obdiv nad tým, že desiatky miliónov Rusov je upriamených na jednu osobu, o ktorej sú presvedčení, že „je prameňom všeobecného blaha“. „Ako je vám vhod — pokračoval Štúr vo svojich úvahách — no pre mňa táto sloboda pripútanosti, ktorú nemožno nadobudnúť ani strachom, ani podplácaním, a ktorá pretrváva veky, je čosi také, čosom nenašiel v predošlých obdobiach dejín ľudstva.“ Na potvrdenie pozitívneho postoja L. Štúra voči Rusku, F. V. Čižov uviedol aj informáciu, ktorú mu poskytol o Štúrovi J. Kadavý v Pešti o tom, že Štúr odmietol finančnú podporu kniežata A. Czartoryského. Czartorysky, vodca poľskej šľachtickej emigrácie v Paríži, bol ochotný finančne prispieť na „Slovenské národné noviny“ a na ich prílohu „Orla Tatranského“ za podmienky, že ich vydavateľ L. Štúr sa zaviazal uverejňovať v týchto časopisoch protiruské články a propoľské príspevky. Štúr túto ponuku odmietol, lebo — ako to uvádza F. V. Čižov — „by to bolo v súlade s duchom Maďarov, ktorí nemôžu zniesť Rusov a preto ustavične nariekajú nad údelom Poľiakov“. Štúr podľa Čižova radšej volil znášať ťažkosti a prenasledovanie, ale nezradil svoje presvedčenie a neprepožičal sa na protiruské zábery.

Viacere údaje, ktoré Čižov uviedol o Štúrovi pracovníkom tretieho oddelenia, sa zhodujú so záznamami v jeho denníku a ani priaznivé hodnotenie Slovákov a slovenského prostredia pred vyšetrojúcimi orgánmi nie je v rozpore s tým, čo o nich zaznamenal počas svojho pobytu medzi nimi. Je však hodné povšimnutia, že pri vypočúvaní o svojich stykoch so západnými Slovanmi sa nezmienil o stretnutí s J. Kráľom, J. Kadavým,

s ktorými strávil príjemné chvíle a nezmienil sa ani o rozhovoroch s J. Kolárom, i keď podal charakteristiku jeho osoby a činnosti. Vo svojom denníku každému z nich venoval osobitnú pozornosť, takže sotva možno predpokladať, že v čase vyšetrovania sa už na ich mená nepamätal a nespomínal si ani na to, o čom s nimi hovoril.

Za pozoruhodný možno považovať vzťah Čížova k Štúrovi, o ktorom sa vo svojom doznaní zmieňoval najrozsiahlejšie, pričom ho líčil v takom svetle, že úradníci tretieho oddelenia mohli si o ňom odnieť skutočne dobrý dojem. Pravda, ostáva otázkou, či všetko to, čo Čížov uviedol o Štúrovi vo svojich výpovediach, plne zodpovedá skutočnosti, či sa predsa len neusiloval svoju charakteristiku Štúra prispôbiť okolnostiam, za ktorých ju bol nútený predniesť. Lebo to, čo sa dnes vie o Štúrovi, je v dosť veľkom protiklade s viacerými Čížovovými zisteniami. Nesporný je však fakt, že L. Štúr uvažoval o Rusku a priznával Rusom ako najväčšiemu a politicky samostatnému slovanskému národu v Slovanstve vedúcu úlohu. Je iste zaujímavé, že v Čížovovom denníku, ktorý písal predovšetkým pre seba, niet ani najmenších zmienok o nejakých cárofilských náhľadoch L. Štúra, o akých sa F. V. Čížov zmieňoval pri vyšetrovaní.

To sú v podstate všetky údaje, ktoré svedčia o vzťahoch členov Cyrilometodejskej spoločnosti k Čechom a Slovákom a údaje, ktoré pracovníkom tretieho oddelenia poskytli o nich dvaja cestovatelia, ktorí mali možnosť pobudnúť v českom a slovenskom prostredí. Na základe týchto údajov tretie oddelenie mohlo urobiť záver, že medzi členmi Cyrilometodejskej spoločnosti a slovanskými národmi monarchie neexistujú styky, a teda spiknutie, o ktorom predpokladali, že prerástlo hranice cárskej ríše, sa obmedzilo na Ukrajinu, resp. na Rusko. Pre nás nie je však nezaujímavý vzťah Cyrilometodejskej spoločnosti k českým a slovenským dejateľom a charakteristika, ktorú o západných Slovanoch a o jednotlivých českých a slovenských dejateľoch podali osoby, ktoré navštívili Čechy a Slovensko. Pravda, v tejto súvislosti treba mať na zreteli, že tieto charakteristiky vznikli pri vyšetrovaní a že nebyť tejto okolnosti, mohli vyznieť inakšie, oveľa priaznivejšie pre našich dejateľov. No i tak tieto údaje osvetľujú zaujímavý úsek vzťahov Čechov a Slovákov k Ukrajine, resp. k Rusku.

Príloha 1

Киев, 24 февраля 1847.

Любезный господин Штур,

давно уже вы не слышали обо мне и может быть предполагаете, что я переселился на свою родину, попавши в круг обыкновенной и мелочной жизни утратил воспоминание о времени проведенном с нами и с прочими западными братьями. Если вы так думаете, то вы несправедливы ко мне; потому что я не менее присутствую душою между вами, как и прежде; не моя вина если на мои письма я не получил от вас ни одного отзыва. Я не приписываю этого вашему невниманию, а тому, что наши письма никогда не доходят в Венгрию. Так точно я писал в Быстрицу Кузани, послал ему несколько напевов украинских (т. е. ноты), зная, что он собирает славянския мелодии, но также не получил от него никакого отзыва.

Доколе будет существовать между нами эта китайская стена? Доколе все наши усилия к умственному размену будут сокрушаться о недостойныя преграды поставленные людьми недостойными? Пора бы серьезно приняться за уничтожение их и мне кажется, что вы одни с вашими добрыми намерениями, с силою вашего духа могли бы

это сделать. Не удивительно ли, что подобное явление оказывается именно в вашей земле, называющей себя свободною, между тем как мы можем иметь сообщения с людьми живущими в деспотической Австрии. Только отрывочные и очень не достаточные известия доходят до нас о вашей действительности, но судя и по этим отрывкам я с истинною отрадою вижу как вы преуспеваете на вашем благом поприще, как вы заботитесь о воспитании нравственном вашего народа, в том истинном убеждении, что в наше время образование есть единственная сила народа, неотъемлемая, существенная, которая рано или поздно непременно возвысит его над другими. В этом смысле не только славянину, но и каждому нельзя без истинного утешения следить за вашими благими начинаниями.

Наш соотечественник г-н Кулиш, уже известный своими замечательными заслугами в отношении Украины, которого просим вас принять с обычною вам братскою любовью; он вам сообщит обстоятельные известия о нашей словесности современной и о развитии жизни нашего отечества. Я же могу предать вам только печальное известие о смерти Языкова, которого вы верно знали по сочинениям — это большая потеря, потому что в последнее время Языков сделался в Москве одним из главных двигателей достойного круга молодых литераторов. Мы надеемся, что с будущего года Чижов, которого вы знаете, станет издавать в Москве Русский Вестник. Известные вам доблестия почести создателя делают почти не сомненными наши ожидания всего хорошего от этого издания. Это будет явление замечательное в нашей словесности, если только Чижову удастся исполнить его сообразно своим предположениям. Дай то Бог! — Посылаю через господина Н. П. Кулиша в вашу читальницу: стихотворения Кольцова, замечательнейшее, что вышло в последнее время в области нашей поэзии. Описание Московской Оружейной палаты, из которой вы ознакомились с бытом наших древних царей. Примите эту в знак памяти сердца. Обнимаю вас от души. Я просил господина Кулиша купить мне некоторая книги. Посоветуйте ему и дайте наставление как бы завести сношения. Обнимаю вас

Николай Ригельман

Priloha 2

Киев, февраля 25, 1847.

Милостивый государь
Вячеслав Вячеславич

Пользуюсь отъездом г-на Кулиша к вам, в вашу славянскую семью, чтобы напомнить и о себе, и доказать, что всякий истинно русский хотя бы несколько дней имел отраду знать вас, уже навсегда сохранит это воспоминание как одно из самых светлых воспоминаний своей жизни, куда бы потом ни забросила его судьба и обстоятельства. Много уже прошло времени с тех пор, как вы так родственно дружески принимали меня в своем музее, а между тем эти минуты так живо сохранились в моей памяти и с такою благодарностью я вспоминаю о них, как бы это было вчера.

Нужно ли говорить с каким участием мы следуем за успехами народности и славянского движения, какие делают ваши соотечественники, и с какою жадностью мы ловим известия о них, хотя к сожалению редко и отрывочно до нас доходяция.

Что в особенности отрадно видеть в умственном движении славян западных, это теплоту сердца, души, которая в нем проявляется, обхватывая весь народ своими благотворными лучами, христианскую любовь к простому классу, которая внушает вам столько разных средств к его образованию и возвышению нравственному. Можно ли без глубокого уважения смотреть на людей посвятивших себя воспитанию этой меньшей братии нашей; и по истине велика будет заслуга славянства если оно внесет в жизнь чувство нашего общего братства и духовного равенства. В этом вы славяне запада, опередили нас восточных; но не думайте, чтобы мы оставались недвижимыми и нечувствительны, и над нами возмостает зоря славянского света и народной любви. Господин Кулиш, известный уже своими трудами в нашей литературе, сообщает вам по... отрадный явления нашего литературного и умственного кругозора. Одно из отраднейших есть деятельность Бодянского, проявляющаяся в Чтениях Московского исторического общества; это издание достойно привлекает более и более общее внимание. — Но в последние времена мы понесли и важные потери; злая судьба отняла у нас несколько благороднейших деятелей — Прейса, Линовского, обещавшего много хорошего своим благородным стремлением, Языкова, который кроме поэтического достоинства, был одним из главных действователей в кругу московских писателей, и одушевлен истинною любовью к своему отечеству. К числу светлых надежд принадлежит издание

в Москве Русского вестника Чижевым с будущего года; это будет самостоятельный русско-славянский журнал, и мы все просим наших западных братьев не отказать ему в своем живом содействии.

Поручая вашей обычной приязни нашего соотечественника, вполне ее заслуживающего, я прошу принять от меня Историю христианства в России до Владимира, и дать мне маленькое ... место в вашем воспоминании. От глубины души вам преданный и почтительный слуга

Николай Ригельман

Еще в прошлом году через г-на Зубрицкого я препроводил к вам остальные деньги по званию члена Чешской матки, но до сих пор не получаю ее издания за 1846 г. Покорнейше прошу вас навести об этом справку и побудить Кронбергера к высылке их в Киев через Зубрицкого и купца Гартенштейна в Бродах.

Место моего жительства теперь... если вы захотите порадовать меня известием, то прошу... канцелярию генерал губернатора.

ZUSAMMENFASSUNG

(SCHRIFTLICHE QUELLE

DER KYRILLO-METHODÄISCHEN GESELLSCHAFT ÜBER TSCHECHEN UND SLOWAKEN

In diesem Beitrag werden vom Verfasser jene Materialien, die sich auf Slowaken und Tschechen, deren Namen sich in den Materialien der Kyrillo-Methodäischen Gesellschaft befanden, veröffentlicht. Nach der Enthüllung der Existenz dieser Gesellschaft hatte die III. Abteilung sehr gewissenhaft nachgeforscht, ob dieselbe mit den slawischen Völkern, die ausserhalb der Grenzen Russlands lebten, Verbindungen angebahnt und sie für die Idee der Bildung einer republikanischen Föderation der slawischen Völker gewonnen hatte. Deshalb auch unterzog diese Abteilung einem sehr eingehenden Verhör auch zwei Nichtmitglieder der Gesellschaft (N. Rigelman und F. V. Čizov), die die Möglichkeit eines längeren Verweilens unter den slawischen Nationen ausserhalb Russlands gehabt hatten. Eine gesonderte Aufmerksamkeit widmete sie beim Verhör ihren Kontakten mit Tschechen und Slowaken, wobei die Verhärteten Charakteristiken der nationalen Bestrebungen der Tschechen und Slowaken sowie einiger ihrer Repräsentanten gegeben hatten. Diese Charakteristiken klingen nicht gerade am günstigsten aus, was sich jedoch durch die Umstände, unter welchen sie entstanden sind, erklären lässt. Was allerdings die Mitglieder der Kyrillo-Methodäischen Gesellschaft anbelangt, kann festgestellt werden, dass sie die Werke von J. Kollár, P. J. Šafárik, V. Hanka u. a. m. gekannt haben, und dass diese Werke slowakischer und tschechischer Repräsentanten nicht ohne Einfluss auf sie geblieben war. Die Einstellung der Mitglieder der Kyrillo-Methodäischen Gesellschaft gegenüber den Tschechen und Slowaken war positiv und in ihren Projekten der republikanischen Föderation hatten sie die Herausbildung eines gemeinsamen Staatsgebildes der Tschechen und Slowaken vorausgesehen.

Übersetzt von J. Pavlásek, Slov. Nationalmuseum